

Lunds universitet

Språk- och litteraturcentrum

Handledare: Bibi Jonsson

2014-06-05

Linnea Richard

SSLK10

Kvinnor i arbetarlitteraturen

Respektabilitetssträvan i två arbetarromaner

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Frågeställningar och syfte	2
Tidigare forskning.....	2
Arbetarlitteratur.....	4
Teori och metod	6
Marxistisk litteraturteori	7
Respektabilitet.....	8
Analys och resultat	11
Bakgrund.....	12
Kungens rosor	14
Jag ska egentligen inte jobba här	14
Skildring av arbetarklassen.....	14
Skildring av respektabilitet.....	16
Kroppen	16
Klädseln	18
Kulturen	20
Ansvaret	21
Sammanfattning	24

Inledning

År 1939 utkom Moa Martinsons *Kungens rosor*, den sista romanen i en svit om tre delvis självbiografiska skildringar. Denna, precis som de två föregående romanerna rör sig i en arbetarklassmiljö där Mia och hennes mamma Hedvig försöker klara av vardagen. Handlingen i *Kungens rosor* kretsar kring den unga Mia som tar sig ut på arbetsmarknaden, där hon möter nya människor. Här kommer hon i kontakt med arbetare som försöker organisera sig och som vill göra motstånd mot borgarklassens förtryck.¹

År 2012 släpps Sara Beischers debutroman *Jag ska egentligen inte jobba här*, en berättelse om en ung kvinnas första intåg på arbetsmarknaden, i detta fall ett äldreboende. På detta vårdboende skildras samtidens arbetarklass, i vilken en överväldigande majoritet av personalen är kvinnor. Huvudpersonen Moa, lär känna en värld av människor som hon till en början inte kan identifiera sig med. Bland annat möter hon en undersköterska som ska rösta på moderaterna, för att gynna vårdprivatiseringen.²

Den verklighet som skildras i Martinsons roman är visserligen skild från den verklighet som skildras i Beischers. Arbetarklassen ser inte likadan ut idag som i början av 1900-talet, men det finns utmärkande drag som binder samman kvinnornas historier. Likheterna finns i kvinnornas drömmar om något bättre än det de har i nuet. Båda huvudpersoner tar sig till Stockholm för att kunna utbilda sig och få jobb i storstaden, och därmed ta sig bort från sina bakgrunder i mindre svenska städer. Mia går en utbildning men får därefter inget jobb och återvänder till hemstaden, medan Moa aldrig kommer in på Teaterhögskolan men får fast anställning på äldreboendet. Det går aldrig någon nöd på Moa trots att hon arbetar i ett låglöneyrke, hon har till skillnad från Mia, en egen bostad och tid över till annat än bara arbete. Men likheterna finns där och vittnar om en ny tids arbetarklass. Litteraturkritikern Ulrika Milles skriver om Beischers roman i *Dagens Nyheter* 2012: "hon ska egentligen bli skådespelare och stiger ner i livets realiteter bara tillfälligt. Förstås! ””Jobba med människor”” innebär en karriär utan utbildning, löneökning, status eller inflytande.”³

Moas förutsättningar må vara bättre än Mias på många sätt men hon tillhör ändå den klass som har det sämre ställt än många andra i Sverige. Romanerna handlar om unga människors

¹ Martinson, Moa, *Kungens rosor*, Bra Böcker AB, Höganäs, 1973

² Beischer, Sara, *Jag ska egentligen inte jobba här*, Ordfront, Stockholm, 2012

³ Milles, Ulrika, ”Sarah Beischer: ””Jag ska egentligen inte jobba här””, *Dagens Nyheter* 2012-01-17, (hämtad 2014-04-01)

intåg i vuxenlivet, även om Mia är några år yngre än den mer nutida Moa. De står med fötterna i arbetarklassen och inför tröskeln till vuxenheten, med alla de kval och oroligheter det innebär.

För att visa på likheterna mellan två arbetarklasskildringar kommer jag att använda mig av begreppet respektabilitet, som sociologiprofessorn Beverley Skeggs behandlar i *Att bli respektabel – konstruktioner av klass och kön* (1997). Här undersöker Skeggs en grupp arbetarkvinnors förhållande till respektabilitet. Genom att försöka passera som respektabla vill kvinnorna i undersökningen ta avstånd från den arbetarklass de kommer ifrån. De anstränger sig för att visa på renlighet, omvårdnad och ansvarstagande, egenskaper som förknippas med medelklassen och därför ska få arbetarklasskvinnorna att framstå som medelklass. Försök till respektabilitet är ett tydligt tecken på arbetarklasskänslighet, eftersom medelklassen redan anser sig, och anses, vara respektabel.⁴

Frågeställningar och syfte

Dessa romaner skiljer sig i tid och rum men har gemensamt att de beskriver den arbetandes tillvaro i låglöne- och lågprestigeyrken. Jag ställer mig därför frågorna:

Vilka skillnader respektive likheter finns det i skildringen av arbetarklassen i romanerna?

Vilka skillnader och likheter finns det i skildringen av karaktärernas respektabilitetssträvan?

Syftet med denna undersökning är att se vilka likheter det finns mellan en äldre arbetarroman som *Kungens rosor* och en nyare arbetarroman som *Jag ska egentligen inte jobba här*. I en tid då det sällan talas om klass, är det intressant att se om det strävas efter respektabilitet på samma sätt nu som då. Min hypotes är alltså att det kommer att finnas tydligare tecken på respektabilitet i den äldre Martinsons roman än i Beischers, men dock att båda romaner återger denna strävan hos arbetarklassen.

Jag har valt *Kungens rosor* med anledning av att den bygger på Moa Martinsons egen historia, precis som *Jag ska egentligen inte jobba här* bygger på Sara Beischers egna erfarenheter. Båda romaner är alltså delvis självbiografiska.⁵

Tidigare forskning

Ebba Witt-Brattström, professor i litteraturvetenskap har skrivit avhandlingen *Moa Martinson*

⁴ Skeggs, Beverley. *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*, 1997 Göteborg s. 9

⁵ Intervju med Sara Beischer i tv4:s nyhetsmorgon. 2012-01-10 (hämtad 2014-05-22).

– *skrift och drift i trettioalet* (1988). Witt-Brattström lyfter fram Moa Martinsons författarkarriär som tidigare inte har varit studerad i någon betydande omfattning. Avhandlingen tar avstamp i tiden innan Martinsons romaner har blivit utgivna. Martinson inledde nämligen sin karriär vid ett tidigare skede, med att skriva i arbetarpressen. Witt-Brattström menar att vi har Martinson att tacka för att modern och moderns kropp, som tema, förts in i den mansdominerande arbetarlitteraturen.⁶ Litteratursociologerna Lars Furuland och Johan Svedjedal är författarna till *Svensk arbetarlitteratur* (2006), en omfattande beskrivning av den svenska arbetarlitteraturen, som ingår i ett forskningsprogram initierat av Landsorganisationen i Sverige. På några sidor sammanfattas här Martinsons liv och mycket av det hon har publicerat. Författarna lägger till viss del fokus på kvinnoperspektivet kontra klassmedvetandet som görs synligt bland annat i Mia-trilogin. I *Kungens rosor* blir Moa medveten om klasskampen som pågår i Europa, men också om kvinnokampen som hamnar i skuggan av männens strejker. Detta gör att hon får ett klivet förhållande till arbetarrörelsen.⁷

Vardagsslit och drömmars språk – svenska proletärförfattarinnor från Maria Sandel till Mary Andersson (1981), är skriven av litteraturvetaren Eva Adolfsson m.fl. Boken är en fördjupning av fyra författare, däribland Moa Martinson. Witt-Brattström, som skrivit kapitlet om Martinson, beskriver henne som en författare som många kunde och fortfarande kan identifiera sig med. Hon var författaren som gav arbetarkvinnorna rätt att vara stolta arbetarkvinnor. Här ges en detaljerad beskrivning av Martinsons liv och tid som författare, med en inblick i den kritik som riktades mot henne; dels som arbetarförfattare, och dels som en kvinna som skrev om ”den manlige busen”.⁸

Den relativt nya författaren Sara Beischers författargärning är inte lika dokumenterad som den äldre och betydligt mer utgivna Moa Martinson. Men hennes två romaner har ändå uppmärksammats av svenska kulturrecensenter. *Svenska Dagbladets* litteraturskribent Paulina Helgeson recenserade Beischers andra roman *Det finns råttor överallt utom på Antarktis* (2013) i augusti 2013. I artikeln går Helgeson också tillbaka till *Jag ska egentligen inte jobba här*, och beskriver den som en roman med ett uttalat klassperspektiv. Därefter fortsätter hon

⁶ Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, Norstedt, Diss. Stockholm: Univ., Stockholm, 1988

⁷ Furuland, Lars, Svedjedal, Johan. *Svensk arbetarlitteratur*, Atlas, Stockholm, 2006 s. 200 – 205

⁸ *Vardagsslit och drömmars språk: svenska proletärförfattarinnor från Maria Sandel till Mary Andersson*, Adolfsson, Eva (red.), 1. uppl., Hammarström & Åberg, Enskede, 1981s. 108 – 160

med att beskriva även nästa roman som en där klass står i centrum för handlingen.⁹

Aftonbladets Pia Bergström tycker dock att den nya romanens ”trygga och rediga realism”, är för händelsefattig. Hon menar att den är ett steg tillbaka från debutromanen och saknar huvudpersonen Moa.¹⁰

I ”Arbetslitteratur då och nu – en jämförelse mellan Kvinnor och äppelträd, Mig äger ingen och Svinalängorna” (2009), gör Pernilla Tonning en jämförelse mellan äldre arbetslitteratur och ny. I denna kandidatuppsats utgår Tonning i sin jämförelse från fyra teman: arbete och identitet, tal och tystnad, att vara beroende av andra samt framtidstro. Den behandlar alltså inte respektabilitetssträvan.¹¹

Min uppsats är viktig för att synliggöra skillnader och likheter i framställningen av arbetarklassen, samt skillnader och likheter i skildringen av respektabilitetssträvan mellan litteratur nu och då, något som inte tidigare har synliggjorts.

Arbetslitteratur

Arbetslitteraturen gjorde sitt intåg i Sverige i slutet av 1800-talet i formen av kampdikter som publicerades i tidningar.¹² Men det som kallas den svenska arbetslitteraturens guldålder infann sig på 1930-talet med verksamma författare som Moa Martinson, Ivar Lo-Johansson och Jan Fridegård.¹³ Betydligt fler män än kvinnor har slagit igenom som arbetarförfattare på den svenska marknaden, där Martinson är ensam kvinna bland männen under guldåldern. Bristen på skrivande kvinnor berodde bland annat på att kvinnorna levde en tillvaro utan fritid, till skillnad från männen, eftersom kvinnorna ofta arbetade både utanför och i hemmet.¹⁴

Furuland och Svedjedal menar att arbetardiktning kan innebära litteratur som: handlar om arbete och kroppsarbete, är skrivna av författare med ursprung i arbetarklassen samt är skriven för arbetare.¹⁵ Arbetslitteratur bör falla under några av dessa kategorier, men de måste inte nödvändigtvis kunna passa in under samtliga. Vidare skriver de att ramen för vad

⁹ Helgeson, Paulina. ”Beischer minns det vi vill glömma” *Svenska dagbladet* 2013-08-31 (hämtad 2014-05-16)

¹⁰ Bergström, Pia. ”Tonåring och äcklad av mamma - Sara Beischer's nya roman för stillastående och trygg i sin realism” *Aftonbladet* 2013-08-21 (hämtad 2014-05-16)

¹¹ Tonning, Pernilla. ”Arbetslitteratur då och nu – en jämförelse mellan Kvinnor och äppelträd, Mig äger ingen och Svinalängorna” litteraturvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, 2009

¹² Furuland & Svedjedal, s. 15

¹³ Nilsson, Magnus, *Arbetslitteratur*, Studentlitteratur, Lund, 2006. s. 63

¹⁴ Nilsson, s. 112

¹⁵ Furuland & Svedjedal, s. 23

som ska kallas arbetardiktning idag är för snäv och borde utökas, så att även serviceyrken inkluderas.¹⁶ Magnus Nilssons, professor i litteratur och författare till *Arbetarlitteratur* (2006) skriver att arbetarlitteraturen alltid har förändrats, vilket skulle kunna vara anledningen till att den också är svårdefinierbar.¹⁷

Enligt Bibi Jonsson, professor i litteraturvetenskap, är det inte ”tillräckligt att en roman är skriven av en arbetare, handlar om arbetare och vänder sig till arbetare; den måste ha en frigörande funktion.”¹⁸ Den frigörande, eller emancipatoriska, funktionen innebär en frihetssträvan från förtryck. Emancipation är ett begrepp som ofta förekommer i litteratur om arbetarklassen och har sitt ursprung i den marxistiska litteraturteorin. Denna strävan efter frigörelse förekommer också, vilket går att utläsa ur resultat- och analysdelen i denna uppsats, i Martinsons och Beischers romaner.

I denna uppsats definieras arbetarklass som: de i klassamhället som står utan någon examen från högre utbildning, samt utför avlönat kroppsarbete.¹⁹ De båda huvudpersoner som figurerar i de för uppsatsen valda romanerna skulle enligt denna definition tillhöra arbetarklassen. I en vidgad definition av arbetarlitteratur, där också dagens serviceyrken såsom vårdbiträde ingår, menar jag att *Jag ska egentligen inte jobba här* hör hemma. De yrken som representeras i *Kungens rosor* är mestadels fabriks- och serviceyrken. Därmed handlar också denna roman om arbetare. Ytterligare anledning till att romanerna passar in i arbetarlitteraturen är att de, kan sägas representera en emancipatorisk strävan, således är de sannolikt skrivna för arbetarklassen.

De senaste tio åren har det återigen dykt upp arbetarromaner på den svenska litterära marknaden. Intresset för dessa syns inte minst i de två antologier, som följde på en serie om tre konferenser om nordisk arbetarlitteratur. De arrangerades av litteraturvetare vid Lunds universitet och Malmö högskola 2011. Antologierna *Från Nexö till Alakoski. Aspekter på svensk arbetarlitteratur* (2011)²⁰, samt *Från Bruket till Yarden. Nordiska perspektiv på arbetarlitteratur* (2014).²¹ I förordet till den senare av antologierna, skriver redaktör Bibi

¹⁶ Ibid, s. 25

¹⁷ Nilsson, s. 24

¹⁸ Jonsson, Bibi, ”Vem talar till – och skriver för – arbetarklassens kvinnor? Om klassidentitet, klassmedvetande och emancipation hos trettiotalets kvinnliga författare.” s. 86 ur *Från Bruket till Yarden: Nordiska perspektiv på arbetarlitteratur*, Litteraturvetenskap, Språk och litteraturcentrum, Lunds universitet, Lund, 2014

¹⁹ Nationalencyklopedin (hämtad 2014-05-27)

²⁰ Jonsson, Bibi, Nilsson, Magnus, Sjöberg, Birthe & Vulovic, Jimmy (red.), *Från Nexø till Alakoski: aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, Litteraturvetenskap, Språk och litteraturcentrum, Lunds universitet, Lund, 2011

²¹ Jonsson, Bibi, Nilsson, Magnus, Sjöberg, Birthe & Vulovic, Jimmy (red.), *Från Bruket till Yarden: Nordiska perspektiv på arbetarlitteratur*, Litteraturvetenskap, Språkcentrum. Lunds universitet, Lund, 2014

Jonsson m.fl. att ”man kan tala om ett nytt arbetarlitterärt genombrott” i Sverige.²² Den nya arbetarlitteraturen representeras av romaner som *Svinalängorna* (2006) av Susanna Alakoski och *Yarden* (2010) av Kristian Lundberg.

Teori och metod

I denna uppsats görs en jämförande analys mellan två arbetarklassromaner, med utgångspunkt i den marxistiska litteraturteorins klassbegrepp. För att visa på skillnader och likheter i respektabilitetssträvan romanerna emellan, använder jag Skeggs undersökning som handlar om arbetarklasskvinnans strävan efter respektabilitet. Denna undersökning är relevant eftersom de romaner jag har valt att analysera handlar om arbetarklasskvinnor.

Två romaner får i denna uppsats representera två olika tiders Sverige, samt två olika tiders arbetarklass. Dessa är skrivna av kvinnor som själva har arbetat i yrken som räknas som låglöne- och arbetaryrken.

I analysen utgår jag från Skeggs undersökning om respektabilitet. Med hjälp av denna jämför jag den respektabilitetssträvan som kan utläsas ur romanerna. Följande motiv har jag valt för att lyfta fram respektabilitetssträvan: kroppen, klädseln, kulturen och ansvarstagandet. Karaktärerna kan förslagsvis framföra respektabilitet genom att ta hand om sin kropp, klä sig smakfullt och genom att ta hand om sin familj.

Skeggs undersökning är genomförd i brittiska förhållanden, under 1980-talet, då Margaret Thatcher var premiärminister. Thatcher var hård mot arbetarnas fackföreningar, och mot de svaga länkar som fanns i samhället; däribland de människor som tillhörde arbetarklassen. Eftersom hon premierade småborgerlighet och kärnfamilj blev arbetarklassen mån om att inte vara just arbetarklass. Under denna tid, i Storbritannien, var det förmodligen extra viktigt att distansera sig från arbetarklassen.²³ Därför finns det anledning att tro att strävan efter respektabilitet syns mer tydligt i Skeggs undersökning än i de arbetarromaner som här jämförs.

²² Jonsson, Bibi m.fl. s. 10

²³ Svenning, Olle. ”Järnlady'n krossade facket och arbetarklassen”. *Aftonbladet* 2013-04-08 (hämtad 2014-05-29)

Marxistisk litteraturteori

Marxismen är sig ingen litteraturteori, utan en politisk och ekonomisk ideologi.²⁴ I dessa tankar kan litteraturteoretiska perspektiv dock utrönas. Professorn i litteraturvetenskap Stefan Jonsson har i, *Litteraturvetenskap – en inledning* (2002), beskrivit marxistisk litteraturteori. Denna bottnar i Marx idéer om människan som en produkt och samtidigt aktivt skapande del av historien. Människan är märkt av den samtid hon föds i, men också av den historia som ligger till grund för samtiden. Utifrån dessa förutsättningar är hon sedan fri att skapa sin historia. Men friheten är begränsad eftersom de historiska förutsättningarna påverkar henne.²⁵ Med detta som utgångspunkt försöker människan att göra sig fri från samhällssystemets väggar; hon strävar efter emancipation.²⁶ I sitt fokus på denna strävan, menar Jonsson, finns det likheter mellan den marxistiska litteraturteorin och den feministiska.²⁷ Inom den marxistiska litteraturteorin tolkas texten i förhållande till den ekonomiska bas som samhället är uppbyggd på. Kulturen är en del av den överbyggnad som ändras beroende på hur den ekonomiska basen ser ut. Viktigt att påpeka är dock att kulturen inte är en direkt reflektion av basen.²⁸

Litteraturvetaren Paul Tennyson ger, i *Litteraturteori* (2010), en överblick över den marxistiska litteraturteorin där klass står i fokus. Toppskiktet, överklassen, utgörs av den egendomsägande klassen och botten av den producerande klassen, arbetarklassen. Överklassen, består av de människor som äger mark och bostäder, som i sin tur är i behov av arbetarklassen för produktionen av varor. Dessa varor konsumeras sedan till övervägande del av medel- och överklassen.²⁹ Således befinner sig arbetarklassen längst ner i en hierarki av klasser.

²⁴ Jonsson, Stefan. "Marxistisk litteraturteori" s. 99 ur Bergsten, Staffan (red.), *Litteraturvetenskap: en inledning*, 2., [rev. och utök] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2002

²⁵ Ibid, s. 100

²⁶ Ibid, s. 101

²⁷ Ibid, s. 103

²⁸ Ibid, s. 103

²⁹ Tennyson, Paul, *Litteraturteori*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 2008 s. 96

Respektabilitet

Nedan förklaras anledningen till respektabilitetssträvan, samt hur den tar sig uttryck i kvinnornas vardag. Därefter förklaras Bourdieus kapitalmetaforer, och hur de har relevans för begreppet respektabilitet.

Att bli respektabel

Beverley Skeggs har undersökt brittiska arbetarklasskvinnors förhållande till klass. Forskningen sammanfattas i boken *Att bli respektabel*. I tolv år har hon intervjuat 83 kvinnor ur arbetarklassen som, vid tiden för undersökningen, gick omvårdnadsprogrammet på ett lokalt college.

Arbetarklassen tillhör ofta dem som bryr sig om att visa på respektabilitet då de många gånger inte anses vara respektabla. Vid sidan av medelklassen har arbetarklassen istället fått stå för det som är smutsigt och farligt.³⁰ Att vara respektabel innebär alltså att uppvisa respekterade beteenden såsom tecken på god hygien och ansvarstagande, beteenden som inte förknippas med arbetarklassen. De flesta av kvinnorna i undersökningen ville ta avstånd från sin arbetarklassbakgrund, och försökte göra detta genom att på olika sätt visa sig respektabla.³¹ Kvinnorna som inte behövde ta avstånd från sin arbetarklasstillhörighet var trygga i sin position och tog snarare avstånd från dem som på olika sätt försökte ta sig ur sin klass.³²

Skeggs menar att respektabiliteten alltid har varit en börda för arbetarklassen, i form av ”ett riktmärke att sträva mot”. Att vara respektabel betyder att personen har en god moral, vilket innebär ett övertag mot dem som anses ha dålig moral. Både medelklassen och arbetarklassen själva delar in arbetarna i respektabla, respektive grova arbetare.³³

Ett sätt att visa sig respektabel är att hålla kroppen under kontroll. ”Den arbetarklasskropp som signaleras genom fetma är en kropp som helt har gett upp hoppet om att bli en medelklasskropp.”³⁴ Arbetarklasskroppen är nämligen inte, som medelklasskroppen, kontrollerad och måttfull. Den har istället uppfattats som oförmögen att kontrollera de funktioner som reglerar kroppsvätskor, och även sin egen reproduktion.³⁵

³⁰ Skeggs, s. 9

³¹ Ibid, s. 253

³² Ibid, s. 126

³³ Ibid, s. 12

³⁴ Skeggs, s. 135

³⁵ Ibid, s. 160

De kvinnor som ville ta avstånd från arbetarklassen försökte presentera sig själva som eleganta och välordnade. Detta genom att klä sig i plagg som representerade sådana egenskaper. De korta kjolarna och tajta topparna lämnades hemma om man inte önskade identifieras som arbetarklass.³⁶

Ett annat sätt att distansera sig från en arbetarklassbakgrund är att peka ut den ”riktiga” arbetarklassen och deras utmärkande drag. Kvinnorna i Skeggs undersökning som inte ville kännas igen som arbetarklass beskrev denna som fattig, farlig och förnedrande.³⁷ De dissidentifierade sig med arbetarklassen i ett försök att själva passera som något annat.³⁸

Arbetarklasskvinnornas uppfostran

Omvårdnadskurserna i Storbritannien var, och är till viss del än idag, ett sätt att fostra kvinnor. Genom att ge kvinnorna ansvaret för hela familjens uppfostran till goda samhällsmedborgare, bar hon också skulden vid misslyckad uppfostran. Här reglerades/regleras hon, med ett underliggande hot om omgivningens skuld, vilket medförde att hon reglerade sig själv. Den farliga arbetarklasskvinnan tämjdes därmed genom den egna respektabilitetssträvan. Omvårdnadskurserna var till en början en del av ett större projekt som påbörjades under 1800-talet i Storbritannien. Målet för projektet var social stabilitet och moralisk renhet på hemmaplan, samtidigt som Storbritannien koloniserade omvärlden. Vid denna tid skapades kurserna för att lära kvinnor att ta hand om hem och hushåll. Idag utbildas kvinnorna till arbeten inom barnomsorg eller äldreomsorg. Men fortfarande finns det likheter med de gamla omvårdnadskurserna, så till vida att de uppfostrar kvinnor till ”bra” fruar och mödrar.³⁹

Historiskt sett har det ofta varit den styrande samhällsklassen som har försökt ”hjälpa” arbetarklassen, främst kvinnorna, från icke-respektabilitet. Genom uppfostran och utbildning har till exempel Storbritannien försökt forma sin kvinnliga arbetarklass till att ta hand om, och hålla reda på, sina familjer.⁴⁰ Den syn på arbetarklasskvinnor som finns idag kan spåras tillbaka till 1800-talet. Kvinnorna bedömdes då beroende på hur de var som fruar och mödrar, hur de styrde sin sexualitet, samt på hur de höll arbetarklassmännen i schack.⁴¹ Kvinnorna

³⁶ Ibid, s. 136-137

³⁷ Ibid, s. 122

³⁸ Ibid, s. 119

³⁹ Skeggs, s. 71-72

⁴⁰ Ibid, s. 12

⁴¹ Ibid, s. 15

skulle hålla hem och familj hela och rena. Framställningen av arbetarklassen som farlig och sjuklig, bottnar inte i någon sann historisk arbetarklass. Men framställningen har hela tiden upprepats och reproducerats med utgångspunkt i en gammal föreställning.⁴²

Kvinnorna som, under tiden för Skeggs undersökning, sökte sig till omvårdnadskurserna var många. Majoriteten av de hade för dåliga betyg för att komma in på andra college-kurser. Med andra ord hade kvinnorna få möjligheter till vidare studier. Men den höga arbetslösheten var också en bidragande faktor till att många valde att söka in. Av de som gick utbildningen var de flesta redan vana vid att ta ett stort ansvar i familjen. Utbildningen i omvårdnad innebar att de kunskaper de redan hade kunde fungera på en arbetsmarknad.⁴³

Ett arbete inom omsorgen gör att kvinnorna kan få bekräftelse för sitt ansvarstagande. Värdet för egenskaper som omvårdnad och ansvarstagande, ökar i det offentliga sammanhanget. Ett arbete med unga, eller sjuka människor ger kvinnorna en ökad känsla av att vara starkt omvårdande individer.⁴⁴ ”Yrkesmässig omvårdnad blir ett sätt att finna mening och värdighet, ikläda sig ansvar och respektabilitet.”⁴⁵

Kapital

Skeggs utgår från Bourdieus kapitalmetaforer för att beskriva kvinnornas brist på tillgångar i form av kapital. Bourdieus klassteori grundar sig i att olika metaforiska kapital; ekonomiska, kulturella, sociala och symboliska, rör sig i det sociala rummet. Enligt honom är klass bara en godtycklig definition på något som faktiskt får sociala konsekvenser. Beroende på vilken klass en människa tillhör har hon olika stor chans att skaffa sig kapital. Det ekonomiska kapitalet beträffar till exempel ekonomiska tillgångar och kunskap om ekonomi. Kulturellt kapital handlar om att behärska språket samt om att ha kännedom om kultur. Socialt kapital omfattar vilken släkt du är född in i samt vilka människor du har tillgång till. Alla dessa kapital kan bli symboliska när de godkänns som värdefulla, men de måste godkännas av någon som har makten att godkänna det. Det symboliska kapitalet innebär makt eftersom det medför att kunskapen du besitter är viktig. Detta kapital kan exempelvis användas när man söker jobb.⁴⁶

⁴² Ibid, s. 16

⁴³ Ibid, s. 100

⁴⁴ Ibid, s. 101

⁴⁵ Ibid, s. 103

⁴⁶ Skeggs, s. 20

Arbetarklassen har svårare för att tillgodogöra sig, av medelklassen godkända, kapital eftersom de befinner sig långt bort från de områden som skulle kunna ge dem kapital, till exempel universitet, olika kulturforum samt rätt sorts människor. Om de ändå tillgodogör sig kapital är det svårare för dem att omsätta dessa till symboliska kapital i ett medelklassammanhang eftersom de då måste godkännas av medelklassen.⁴⁷

Språk och kunskaper är kulturellt kapital som kan värderas olika beroende på i vilken arena de utträtas. På ett universitet värderas förslagsvis en stark dialekt inte högt, vilket det kan göra i en arbetarklassomgivning. Kapitalen är alltså bara betydelsefulla om du befinner dig i ett sammanhang där de godkänns som betydelsefulla.⁴⁸

Alla föds in i ett socialt rum som medför kapitaltillgångar, där kapitalöverföring från våra föräldrar och far- och morföräldrar har bidragit till vår position.⁴⁹ Kvinnorna som Skeggs har intervjuat hade ett begränsat kapital med sig från sina föräldrar. Trots detta var det dock många mödrar som överförde sitt ekonomiska kapital till barnen, även om detta innebar sämre förhållanden för modern.⁵⁰ Femininiteten, som räknas som ett kulturellt kapital, kunde användas, och därmed omsättas i lågbetalda yrken.⁵¹ Den femininitet som här eftersträvas representeras dels av ett välvårdat och vackert yttre, och dels av ansvarstagande och omsorg. Det vill säga samma egenskaper som premieras i vårdirken.⁵² Detta är ett ideal som härstammar från 1800-talets medelklassfemininitet.⁵³ Att tillgodogöra sig kapital som godkänns av medelklassen innebär ett uppvisande av respektabilitet.

Analys och resultat

I följande del ges först en bakgrund till de historiska sammanhang de två romanerna skrevs i, därefter jämförs romanernas framställning av arbetarklassen, och slutligen jämförs de två romanerna med utgångspunkt i strävan efter respektabilitet. Fortsättningsvis kommer jag att referera till primärlitteraturen löpande i texten; *Jag ska egentligen inte jobba här* refereras som (J), och *Kungens rosor* som (K).

⁴⁷ Ibid, s. 24

⁴⁸ Ibid, s. 26

⁴⁹ Ibid, s. 21

⁵⁰ Ibid, s. 77

⁵¹ Ibid, s. 22

⁵² Ibid, s. 163

⁵³ Skeggs, s. 158-159

Bakgrund

Den tid *Kungens rosor* utspelar sig i (1906) är en tid då många kvinnor och män gick från att vara en del av jordbruket till att bli en del av industrin. Olle Larsson och Andreas Marklund, båda doktor i historia beskriver, i *Svensk historia* (2012), de samhällsförändringar som formade Sverige. Nu växte också ett klassamhälle fram där ägande och lön skilde olika sociala grupper från varandra. Borgarklassen ägde fabrikerna, och utgjorde till stor del makten i samhället. Därefter kom den stora medelklassen, och längst ner i hierarkin låg arbetarklassen, ur vilken många arbetade i borgarklassens stora fabriker.⁵⁴ Lars Berggren, professor i historia vid Lunds universitet, och Mats Greiff, professor i historia på Malmö högskola är författarna till *En svensk historia från vikingatid till nutid* (2009). Här förklarar de vad som hände i skiftet mellan två samhällen, samt hur det kom sig att kvinnans lott blev så liten. I det tidigare samhället som dominerades av jordbruk utgjorde kvinnornas lön ungefär två tredjedelar av männens. Denna inställning till manliga och kvinnliga löner togs över av industrisamhället. Att anställa arbetarklasskvinnor innebar därför en mindre belastning än att anställa män. En hög grad av mekanisering innebar ytterligare besparingar, eftersom arbetaren bara behövde lära sig att hantera maskinen.⁵⁵ De arbeten som kvinnorna tilldelades avlönades alltså lågt medan männen fick sig tilldelat andra arbetsmoment som var mer självständiga och innebar högre lön. Detta trots att många av kvinnorna ansvarade för försörjningen i sina hushåll.⁵⁶

Ett arbete i industrin innebar långa arbetspass och farliga miljöer. Under dessa förhållanden växte ett missnöje som resulterade i att arbetarna började organisera sig. Många av arbetarna tillhörde den marxistiska socialistiska ideologin.⁵⁷ När Sveriges socialdemokratiska arbetarparti bildades 1889 var partiet mer intresserad av de manliga arbetarna och koncentrerade sig inte på kvinnlig rösträtt. Många hade vid denna tid också inställningen att politik var den offentliga mannens syssla och att det inte var något den hemmavarande kvinnan skulle befatta sig med.⁵⁸

Trots många förändringar menar Berggren och Greiff, att det fortfarande finns underliggande mönster kvar från denna tid. Den manliga överordningen har exempelvis vidmakthållits. Än idag finns det yrken som till störst del hanteras av kvinnor, samt yrken som

⁵⁴ Larsson, Olle & Marklund, Andreas, *Svensk historia*, Historiska media, Lund, 2012 s. 297

⁵⁵ Berggren, Lars & Greiff, Mats. *En svensk historia från vikingatid till nutid*. 2009 upplaga 2:2. Studentlitteratur AB Lund. s. 252

⁵⁶ Berggren, & Greiff, s. 253

⁵⁷ Larsson, & Marklund, s. 298

⁵⁸ *Ibid*, s. 301

till största del innehas av män. De klasskillnader som förr var tydliga syns idag mindre tydligt men kvar finns sociala skillnader och människor som har betydligt mindre att påverka i samhället. Det är tydligt att kön och klass har betydelse för vilket inflytande en människa har i samhället.⁵⁹

I tiden som passerat mellan slutet av 1800-talet och idag, har Sverige gått från att vara ett utpräglat klassamhälle, till ett samhälle där klyftorna jämnats ut betydligt. Men även om Sverige en gång har varit världsledande i ekonomisk jämställdhet, har nu de ökande klyftorna börjat uppmärksammas. Den tolfte maj publicerade Svt-nyheter artikeln ”Var du bor avgör när du dör”. I artikeln uttalar sig Bo Burström, professor i socialmedicin, om den förväntade medellivslängden i Sverige och om de klyftor som har vuxit under många år. Inkomst, arbetslöshet och utbildning tycks vara de avgörande faktorerna för hur länge människor lever. Skillnaden mellan förväntad medellivslängd i storstädernas fattiga och rika områden kan vara upp emot 20 år.⁶⁰ I det program av *Vetenskapens värld* som följde på nyhetsartikeln, beskrivs det hur samhällsklyftorna de senaste 20 åren har blivit allt större. De tio procent som är fattigast i Sverige har inte fått det bättre ekonomiskt under loppet av tjugo år men för de som tjänar mest pengar i Sverige har den ekonomiska situationen blivit mer lönsam. Detta är inte exceptionellt för Sverige. Ekonomier över hela världen rör sig på samma sätt mot större skillnader i resursfördelning. Hälften av världens rikedom tillhör den rikaste procenten.⁶¹ De sämre lottade får det allt sämre, och de som är sämst lottade tycks vara kvinnorna. I förordet till antologin *Tala om klass* (2006), där femton kvinnor uttalar sig om klass, står; ”Könet kvinna är en klass för sig”. Därefter följer en redogörelse över arbetarkvinnornas villkor som på många sätt är sämre än arbetarklassens män och en hänvisning till kvinnan som Europas nya arbetarklass.⁶²

Andelen kvinnor dominerar på lågavlönade arbetsplatser som de tillhörande vård och omsorg.⁶³ Att jobba med människor innebär ofta ett arbete långt ner i den sociala hierarkin. Joachim Vogel, professor i sociologi menar att den samhällsklass en person tillhör är baserat på hens yrke.⁶⁴

⁵⁹ Berggren & Greiff, s. 386

⁶⁰ Hanell, Tove ”Var du bor avgör när du dör” *Svt – nyheter* 2014-05-12 (hämtad 2014-05-20)

⁶¹ Jonstam, Mats producent ”Klyftan” *Vetenskapens värld* 2012-05-14

⁶² Alakoski, Susanna & Nielsen, Karin (red.), *Tala om klass, Ordfront, Stockholm, 2006 s. 7*

⁶³ Tenelius, Håkan. ”Vård- och omsorgsbranschen leds av kvinnor” 2014-03-07 *Vårdföretagarna.se* (hämtad 2014-05-23)

⁶⁴ Joachim Vogel i UR-programmet *Banderoll*, (hämtad 2014-04-01)

Kungens rosor

Romanen utspelar sig i 1906 års Norrköping. Huvudpersonen Mia strävar efter ett liv som är bättre än det hennes mamma lever. Detta innebär för henne utbildning och yrkeskunskaper. Främst vill hon inte gifta sig eftersom hon ser den negativa inverkan männen har på kvinnorna.

Kungens rosor börjar med att Mia, fjorton år, arbetar som guvernant i en prästfamilj. När modern i familjen dör söker sig Mia tillbaka till sin hemstad, där hon blir anställd på en restaurang som har öppet över sommaren. Då restaurangen stänger framåt hösten får Mia gå som elev på ett hotell för att utbilda sig i matlagning. Hon ser detta som sin chans att med en bra utbildning senare också få ett bra arbete. Men i Stockholm finns inte jobb till henne. Därför åker hon slutligen tillbaka till Norrköping där hon arbetar på en fabrik och bor med sin mamma. I romanens epilog får vi skönja Mias vuxna liv tillsammans med en alkoholiserad man och barn, vars munnar måste mättas.

Jag ska egentligen inte jobba här

Romanen utspelar sig i Stockholm. Tidsmarkörer såsom kläder och tv-program indikerar att vi befinner oss i nutidens Stockholm, det vill säga cirka hundra år senare än när *Kungens rosor* utspelar sig. Moa har avslutat gymnasiet och vill komma till Stockholm för att bli skådespelare. Hon tar jobb som vårdbiträde på ett äldreboende i utkanten av Stockholm, men där ska hon egentligen inte jobba så länge. Det visar sig att det är svårare att bli skådespelare än hon först trott. Dessutom upptäcker hon att ett fast arbete kan vara tryggt för en nittonåring. I romanen får vi följa Moas resa från ung kvinna som inte ser sig själv som omvårdande, till en ansvarstagande och viktig medarbetare.

Skildring av arbetarklassen

Inledningsvis ges här en beskrivning av hur arbetarklassen skildras i de båda romanerna. Därefter åskådliggörs skillnader och likheter mellan romanerna med utgångspunkt i strävan efter respektabilitet.

I *Kungens rosor* förekommer en arbetarklass som är i färd med att ta upp kampen mot klassamhället. Den unga och tveksamma Mia får följa med på ett möte där den svenska arbetarklassens förhållanden diskuteras. På mötet finns företrädare för klasskampen från olika

delar av Europa. ”Sin tids politik hade hon inte en aning om. Hon visste bara att några ville att arbetarna skulle få det bättre.”(K. 100) Men i romanen beskrivs också en arbetarklass fylld av olika hierarkier, där olika människor betyder olika mycket trots att de alla befinner sig i samma klass. Dem som arbetar i restaurangens disk är grova och smutsiga, fula människor. Dem som arbetar ute i restaurangen, som serveringspersonal, talar många språk och bär fina kläder. Mia funderar under romanens gång över klasskillnader i klassen. Själv är hon ett mellanting. ”Detta var staben *bakom* kulissen. Mia fick ibland synas *mellan* kulissen.”(K. 61) Det finns alltså en skillnad mellan den offentliga arbetarklassen och den dolda arbetarklassen.

I *Kungens rosor* skildras arbetarklassen som en rörelse som främst för männens talan. Detta åskådliggör den protest mot dåliga arbetsförhållanden, i form av en strejk, som utfärdas av hamnarbetare i Norrköping, som bara männen är en del av. ”Hedvig (...), hade det patriarkaliska begreppet så djupt rotat, (...), att hon kunde tänka sig männen organiserade mot maktväldet, men inte kvinnorna.”(K. 224) Kvinnorna står bakom männens kamp men anser sig inte själva ha en kamp att utkämpa. De är underordnade det patriarkala systemet.

Jag ska egentligen inte jobba här skildrar arbetarklassen som en klass full av individuella önskemål och mål. Leena, med två e, kritiserar systemet med timavlönad arbetspersonal. ”Det är bra med såna som jobbar timmar så att kommunen slipper betala kvalificerad övertid” (J. 93). En annan undersköterska vill rösta på moderaterna eftersom vårdprivatiseringen har inneburit att hon kan arbeta mer övertid. ”Nattbiträdets andra jobb är privat. Det är därför det går att ha dubbla anställningar.”(J. 95) Det finns inga tecken på gemensam klasskamp. Men den patriarkala strukturen gör sig synlig i det kvinnodominerande yrke som Moa arbetar inom. På detta vårdboende figurerar endast en man, en sextiofyraårig homosexuell man som går i pension innan romanen avslutas. Ändå syns tecken för den manliga normen, till exempel i storleken på de plasthandskar som används flitigt. ”Trots att vi nästan bara är kvinnor som jobbar här beställer de handskar anpassade för manshänder.”(J. 15)

Framställningar av arbetarklassen som smutsig och farlig förekommer i båda romaner. I *Kungens rosor* är det den perifera arbetarklassen, som Mia sällan kommer i kontakt med, som står för dessa egenskaper. ”De smutsiga barnen, de argisinta gummorna, de små skumma butikerna, dem såg hon inte.”(K. 202) I *Jag ska egentligen inte jobba här*, är det vårdtagarna som representerar smuts och fara. Vid ett tillfälle blir en av vårdtagarna våldsam och drar ner Moa i sin säng. ”Jag stretar och kämpar för att komma upp ur hans äckliga lakan. Sträva, valkiga händer under min bussarong.”(J. 30)

Skildring av respektabilitet

I följande del av analysen åskådliggörs skillnader och likheter mellan romanerna med utgångspunkt i fyra teman: kroppen, klädseln, kulturen och ansvaret.

Kroppen

Enligt Skeggs är kroppen i sig en markör för vilken samhällsklass man tillhör. Kroppen kan signalera välmående eller motsatsen, den kan också visa på självbehärskning eller dess motsats.⁶⁵ Arbetarkroppen var förr kortare och sjukare än medelklasskroppen men representeras idag av andra markörer såsom fetma. Dock är den fortfarande sjukare och lever inte lika länge som medelklasskroppen.⁶⁶ I båda romaner förekommer beskrivningar av kvinnors kroppar som säger något om kvinnorna i fråga.

Beischers roman fokuserar till viss del på den så kallade Kokerskans kropp. Kokerskan har fått arbetet på vårdboendet som ett nystartsjobb. Hennes arbetsuppgift är att laga mat. Hon är smal till följd av en magsäcksoperation men hennes buk är svullen, det visar sig senare att detta beror på cancer. ”Vi tror att den stora magen beror på alkoholen. Vi tror det ändå fram till hon får sitt cancerbesked och dör.”(J. 59-60) Hennes kropp är märkt av en operation till följd av fetma och av sjukdom. Båda dessa tillstånd kan sägas representera arbetarklassens kropp som inte blir omhändertagen såsom den borde. Den respektabla kroppen tämjts och hålls tillbaka, den kontrolleras.⁶⁷

Den omhändertagande Eva i Beischers roman får representera den för kvinnorna ständigt närvarande övervikten. ”Eva skivar upp en banan i en tallrik och håller på några matskedar keso. – Jag beställer alltid en storlek mindre än vad jag i själva verket har. Hon skrattar. – Det motiverar mig att gå ner i vikt.”(J. 119) Här gör Eva ett försök att kontrollera den övervikt hon själv tycker sig ha, däremot berättas det senare i romanen om de kakor som ätes av alla oberoende av bantning. Här skildras kvinnornas strävan efter en respektabel kropp, den tämjda och kontrollerade. Men båda kvinnor misslyckas. Kokerskan misslyckas eftersom hon blir sjuk, och Eva misslyckas eftersom hon inte kan stävja sin kropp. Därmed passar de kroppsligen inte in som respektabla.

Den svenska arbetarklassens viktproblem syns också på de stegmätare som personalen på

⁶⁵Skeggs, s. 133

⁶⁶ Skeggs, s. 135

⁶⁷ Ibid, s. 136

vårdboendet har fått. Den alternativa Leena som inte riktigt är som resten av personalen kommenterar också stegmätarna. ”För att den svenska arbetarklassen rör sig allt mindre, säger Leena med två e som vägrar ta på sig någon stegmätare.”(J. 146) Med denna kommentar protesterar Leena mot samhällets försök att uppfostra arbetarklassen till hälsosamma medborgare. Men Leena är på många sätt olik de andra som arbetar på vårdboendet. Vid ett tillfälle beskriver Moa henne som en avdankad hippie med hår under armarna. När hon får veta att Leena är bisexuell antar hon att det är därför hon inte rakar sig under armarna. Dessa kroppsliga markörer tyder på att Leena har en kropp som hon inte kontrollerar och håller efter. Eller också tyder det på att Leena inte vill kontrollera sig; hon tar inte avstånd från sin klasstillhörighet. Vidare innebär det att Leena har en kropp som inte visar på femininitet, detta åskådliggör också bristande respektabilitet. “En respektabel kropp är vit, avsexualiserad, hetero-feminin och oftast medelklass.”⁶⁸ Leena är varken hetero-feminin eller medelklass. Hon är inte respektabel, gör inga ansatser för att uppvisa respektabilitet, utan tycks vara trygg med bilden av sig själv som arbetarklass. Men hon visar en emancipatorisk strävan i sina protester mot samhällets påtryckningar om utseende och uppfostran.⁶⁹

Moa rör sig i en omgivning där kroppen är ständigt närvarande, även den gamla och döda kroppen som visar många likheter med en otämjd arbetarkropp. De boende kan många gånger inte styra över när de ska gå på toaletten. Här finns likheter med gamla föreställningar om arbetarkroppen som en oregerlig kropp där kroppsvätskor och fortplantning inte kan kontrolleras på samma sätt som hos medelklassen.⁷⁰ De gamla är också som Moa själv upprepar; hemlösa, sjuka och har lite att säga om sina egna liv. De blir en slags arbetarklass i slutet av sina liv.

Mias kropp som tidigare signalerade arbetarklass eftersom hon var liten och mager, signalerar efter en tids arbete och god mat, välstånd enligt hennes mamma som vid ett tillfälle säger ”(...) du äter väl bara herrskapsmat däruppe, det syns på dej...”(K. 153) Mamman menar att hon ser välmående och välväxt ut. Här syns en tydlig skillnad i den syn som fanns på kroppen då och som finns idag. Dåtidens brist på mat innebar såklart att en människa som åt sig mätt signalerade välstånd. Mias numera stadiga kropp signalerar således välstånd eftersom den nu tas om hand. Den uppvisar respektabilitet. I övrigt är fokus på kroppen som förmedlare av respektabilitet mindre framträdande i *Kungens rosor*.

⁶⁸ Skeggs, s. 133

⁶⁹ Jonsson, Stefan, s. 101

⁷⁰ Skeggs, s. 160

Klädseln

Utseendet får ofta representera den inre karaktären och för den som inte vill bli sedd som arbetarklass innebär det att kläderna inte får representera detta. Att bära sexuellt utmanande klädsel speglar en saknad av respektabilitet. Sexuell klädsel är nämligen ett tecken för arbetarklassen.⁷¹ Den som vill visa på respektabilitet bär således kläder som är eleganta, och som signalerar stil.

Den redan nämna Kokerskan i Beischers roman visar inga tecken på respektabilitet om man ser till hennes klädsel. Hon bär ofta korta kjolar och under dessa leopardmönstrade underkläder som hon ofta visar när hon måste rätta till dem. Hennes klädsel kan alltså ses som sexuellt utmanande och hon är därmed inte respektabel. Kokerskan är en karaktär som inte heller tycks anstränga sig för att uppvisa respektabilitet. ”Idag är Kokerskan glad. Hon har beställt ett par rosa pälsstövlar på postorder. Hon älskar rosa. Och postorder.”(J. 60)

Den vackra Ada i *Kungens rosor* klär sig så utmanande att männen blir som galna. Hennes klädsel skulle förmodligen sägas vara vulgär i den tidens tycke. Klänningarna smiter åt om kroppen så att hon nästan ser naken ut. Ada eftersträvar inte respektabilitet med hjälp av sin klädsel, hon försöker istället lämna arbetarklassen genom att umgås med rika män, vilket hon så småningom lyckas med. ”Hon stack inte under stol med vad hon väntade av sin skönhet. Rika män, helst vackra, rika unga män. Hon klädde sig på det mest utmanande sätt.”(K. 66) Ada använder sitt utseende som kapital för att kunna gifta sig och därmed få det ekonomiska kapital som hon saknar. Ett ekonomiskt kapital innebär att Ada kan lämna arbetarklassen.⁷² Skeggs beskriver fysisk attraktion som något som kan fungera som kapitalform.⁷³ Men det som anses vara fysiskt vackert är ofta medelklassens utseende. Ada lyckas trots sin arbetarklassbakgrund använda sitt utseende som, ett av medelklassen godkänt kapital. Vilket senare kommer att ge henne ekonomiskt kapital.

Ada är drivande i att inleda en romans med Mia. De kysser varandra och rör sig nära varandra. Eftersom Ada är drivande, i deras korta romans, representerar hon på ett tydligt sätt den typiska arbetarkvinnan. ”Mia, jag är så led på män, ibland tycker jag att jag vill dö. Följ med mig, jag ska aldrig titta åt en karl mer.”(K.165) Arbetarklasskvinnan har fått representera

⁷¹ Ibid, s. 168

⁷² Skeggs, s. 22

⁷³ Ibid, s. 164

en udda, utsvävande sexualitet och lesbiskhet.⁷⁴ Detta är ännu ett område där Ada inte anstränger sig för att uppvisa respektabilitet. Däremot anstränger hon sig för att ta avstånd från arbetarklassen. I ett försök att dissimulera arbetarklass pekar hon ut ”den riktiga” arbetarklassen i Norrköping, och visar hur hemsk den är. ”Folk är så fula här, jag har aldrig sett så mycket fula människor”; ”Flickorna är gula i synen och allvarliga som missionsmostrar.”(K. 142) Hon syftar på de fabriksarbetande kvinnor, och män, vars kläder är smutsiga och vars hälsa är dålig.

Mia som nästan är vuxen blir klädd i en kort kjol när hon påbörjar sin tjänst som brödsbäcker. Detta resulterar i att männen nyper henne och tar på henne så fort de får en chans. För att bli av med de närgångna männen krävs det att hon klär sig i lång kjol och sätter upp håret, en markering för att hon har blivit vuxen. ”Den långa kjolen hade gjort succé. Hon var stor, hon accepterades som stor.”(K. 93) Förändringen som Mia gör kan också vara en markering för att hon är ansvarstagande. Att vara vuxen innebär, till skillnad från att vara ett barn, ett större ansvarstagande och en högre grad av självständighet. Med den nya klädseln uppvisar hon alltså ansvarstagande och därmed respektabilitet. Den respekt hon nu får av sina kollegor blir ytterligare bevis på att hon är respektabel.

När Mia senare, och med vuxna kläder, kommer hem till sin mamma för att ge henne en del av sin lön blir grannarna imponerade över att Hedvig har en så stilig dotter. I detta fall tycks Mias ordentliga utseende innebära ett visst mått av respektabilitet också för hennes mamma. ”Magasinskärningen hade sett dej, men hon visste inte vem du var, hon kunde inte begripa vem som hade en så snygg flicka här i huset.”(K. 153) Skeggs upptäcker under intervjuer med kvinnornas mödrar att många överför kapital till sina barn. Detta kan sedan medföra att barnen blir respektabla. Hedvig säljer sina vinterkläder för att kunna ge Mia en ordentlig kappa inför hennes flytt till Stockholm. Kvinnornas investeringar övergår i barnen, även om det innebär sämre förhållanden för mödrarna själva.⁷⁵

När Mia ska gå på fest klär hon sig på ett sätt som är skilt från de övriga kvinnliga festdeltagarna. De andra kvinnorna klär sig i storblommiga klänningar, ”de fattigare kvinnornas modetyg det året”.(K. 186) Mia bär en ren och nystruken blus samt en lång kjol. Här tar Mia avstånd från de övriga kvinnorna på arbetsplatsen, som lägger mer vikt vid att klä upp sig inför tillställningen. Det finns en likhet i Mias sätt att använda kläder och det sätt på

⁷⁴ Ibid, s. 189

⁷⁵ Skeggs, s. 77

vilket arbetarklasskvinnorna i Skeggs undersökning klädde sig. Dem som eftersträvade respektabilitet undvek det mode som fanns i arbetarklassområdena, och bar hellre vad de kallade ”eleganta” kläder.⁷⁶ Mia offerar det kulturella kapital som en storblommig klänning skulle ha gett henne i ett arbetarklassammanhang, för att hon istället ska kunna signalera respektabilitet.⁷⁷

När Moa går på anställningsintervjun, för det vårdboende hon senare kommer att arbeta på, flätar hon håret i två prydliga flätor eftersom ”flätor signalerar en viss ansvarskänsla.”(J. 11) Moa förstår alltså redan då vikten av ansvar för en som arbetar på ett vårdboende.

Kulturen

Arbetarklassen har inte tillgång till kulturellt kapital på samma sätt som medelklassen har. Kulturellt kapital handlar om rätt sorts kunskap om kultur, rätt sorts språk, men också rätt sorts erfarenheter som innebär att personen känner sig trygg i olika kulturella rum.⁷⁸ Utbildning är en väg till kunskap, något som givetvis var svårare för de kvinnor som växte upp för hundra år sedan.⁷⁹ Rätt kulturellt kapital kan medföra ett uppvisande av respektabilitet.

I *Jag ska egentligen inte jobba här*, finns beskrivningar av Moas barndom. Dessa beskrivningar kretsar kring hennes intresse för teater. Den allra första beskrivningen behandlar hennes första teaterbesök. ”Det är en speciell kväll. Jag och min moster ska gå på teater. Det är en amatörteaterföreställning med två för en-princip.”(J. 47) Moa har alltså med sig ett visst kulturellt kapital från sin barndom, detta skulle kunna indikera att hon kommer från en medelklassbakgrund. Det framgår dock senare i romanen att det är hon själv som har ansträngt sig för att lära sig om teater, något som snarare indikerar en arbetarklassbakgrund.

Moa skiljer sig betydligt från Mia som inte har ett stort kulturellt kapital. Detta visar sig när Mia blir bjuden på opera, något som inte alls faller henne i smaken. ”Det blev med de drygaste timmarna hon upplevat. De sjöng och stampade och åthälvade sig därefter på scenen.”(K. 205) Den vän som bjudit henne på föreställningen försöker att ge henne kulturellt kapital, men eftersom hon inte har någon kunskap om opera i förväg blir hon inte övertygad.

Under mötet med de europeiska klasskampsförespråkarna får Mia höra en svensk

⁷⁶ Ibid, s. 136-137

⁷⁷ Ibid, s. 137

⁷⁸ Skeggs, s. 20

⁷⁹ Ibid, s. 120

arbetarkvinna läsa en dikt på franska. Denna kvinna blir hennes inspiration, hon ska till varje pris lära sig språk trots att hon är en enkel arbetare. ”En arbeterska som kunde språk, där fick de se alla de fina, att det fanns ingen skillnad.”(K. 137) Hennes strävan efter kulturellt kapital, och därmed respektabilitet, gör sig här synligt. Tydligt är också här hennes frihetssträvan, att ta sig ur den arbetarklassmall som hon är skapt i.⁸⁰

När Mia har arbetat en tid på restaurangen har hon lärt sig hur "fint folk" gör när de äter ute. Med denna kunskap går hon själv ut och äter lunch. ”Mia betalar, ger generöst tjugofem öre i dricks, betalar utan att se på uppasserskan, som alltid fint folk gjorde.”(K. 139) Med hjälp av de erfarenheter hon har fått genom sitt arbete kan hon lära sig att simulera ett medelklassbeteende. Dessvärre tycks hon inte passera som medelklass eftersom hon är barhuvad och bara bär en bomullsklänning. Hennes klädsel stämde helt enkelt inte överens med hennes beteende.

Mia får en möjlighet att utbilda sig på ett hotell i Stockholm. Hon går med Ruriks hjälp som frielev för att lära sig laga mat. Här får Mia på riktigt en chans att insamla kulturellt kapital. En utbildning kan innebära ett arbete utanför fabrikerna och därmed längre ifrån arbetarklassmiljön. Dessvärre finns inga lediga tjänster för henne när hon avslutar sin utbildning, därför förblir detta kapital outnyttjat. Men det faktum att hon tar sig igenom utbildningen, och senare också stannar i Stockholm trots att pengarna sinar, visar på en emancipatorisk frihetssträvan bort från arbetarklassen. ”Men hon tänkte klara sig själv. Hon tänkte bli något.”(K.100)

Answaret

Att vara en respektabel person innebär att man måste vara omvårdande. I detta ingår att visa ansvarskänsla genom att vara osjälvisk. Men att vara osjälvisk är en egenskap som är könsbestämd och alltså oftast faller på kvinnans lott.⁸¹ Genom att bete sig som en ansvarstagande människa, sörja för sina nära och kära genom att sätta dem i främsta rummet, visar man sig vara respektabel.⁸² En ansvarstagande människa har ett gott självförtroende och stor värdighet.⁸³ Även hygien är ett tecken på god omvårdnad och därmed respektabilitet.⁸⁴

Att använda sina omvårdande och ansvarstagande egenskaper i yrket innebär att det

⁸⁰ Jonsson, Stefan, s. 101

⁸¹ Skeggs, s. 105

⁸² Ibid, s. 92

⁸³ Ibid, s. 100

⁸⁴ Ibid, s. 106

feminina kulturella kapitalet har godkänts och därmed blir symboliskt. Det innebär makt så till vida att det kan användas för att söka jobb. Kvinnorna blir i viss mån respektabla eftersom de har ett yrke, i vilket de är värdefulla och behövda. När de får positiv bekräftelse för sitt omvårdande jag, uppmuntras de ansvarstagande egenskaperna ytterligare.⁸⁵

Jag ska egentligen inte jobba här inleds med en Moa som säger sig själv inte ha några som helst omvårdande anlag, men hon blir alltmer ansvarstagande på arbetsplatsen. Till en början skyndar hon sig från sitt arbete så snart arbetsdagen är slut. Moa bestämmer sig tidigt i romanen för att hon aldrig ska bli som Eva. Eva representerar den omvårdande undersköterskan, som på många sätt kan sägas vara respektabel. Moa dissimulerar i början sin klasstillhörighet genom att distansera sig från sina arbetarskamrater. "Martina har aldrig varit på teater. Men hon har gjort fyra aborter." (J. 37) Självt tycker Moa att hon är annorlunda eftersom hennes intresse ligger i teatern, inte i smink och kläder. Moa ger oss anledning att tro att hon kommer från en arbetarklassbakgrund när hon känner igen kvinnornas beteenden. "Vid en första anblick har man all anledning att tro att de har likheter med vissa människor hemifrån." (J. 60) Igenkänningen kan indikera att hon kommer från samma bakgrund som de övriga kvinnorna.

Efter några veckor funderar Moa över sina arbetsuppgifter också när hon inte är på jobbet, och hon vikarierar på sin lediga dag. Ännu lite senare tar hon initiativ utöver sina vanliga arbetsuppgifter, och offerar sin fritid för att ägna sig åt patienterna. Till slut skriver hon en likabehandlingsplan och smyger ut de boende på promenader utomhus, trots tidsbrist. Det omvårdande idealet innebär en osjälviskhet som inte går att uppnå för kvinnorna och därmed innebär oundvikliga skuld känslor.⁸⁶ I slutet av romanen offerar Moa sin efterlängtnade provspelning för vårdtagaren Gullans skull. Hon är på väg men får dåligt samvete, då hon vet att Gullan väntar på henne, och vänder slutligen tillbaka till vårdboendet. Hon slutar därmed sin historia som osjälvisk. En omvårdande person måste lägga sig till med personlighetsdrag som osjälviskhet, eftersom detta är en del av det omvårdande idealet.⁸⁷

Men Moas totala fokus på vårdtagarnas välmående kan också vara emancipatorisk. Hon försöker, trots den lilla tid som hon har fått, att förändra vårdboendets system. Hon fokuserar på att spendera tid med de boende, trots att hon egentligen bara får tid till vårdtagarnas mest

⁸⁵ Skeggs, s. 101

⁸⁶ Ibid, s. 113

⁸⁷ Ibid, s. 92

akuta behov.⁸⁸

På vårdboendet är hygien av största vikt. Mycket av personalens tid går åt till att tvätta och hålla rent för vårdtagarna. ”Alla som bor på Liljebacken har en duschlista.”(J. 56) Här förstås vikten av renlighet för en sjuk människa. På samma sätt vet Mia i *Kungens rosor* att hon måste tvätta en sjuk kvinna som vaknar på natten och skriker i febermardrömmar. Vid detta tillfälle tvättar Mia och byter rent på kvinnan för att hon ska må bättre.” Mia tar rätt på tvål, tar den våta handduken hon haft till omslag och tvättar kvinnan i ansiktet, om armarna som är strimmiga av smuts.”(K. 131) Mia stannar uppe hela natten, trots att hon har en lång arbetsdag framför sig. Även hon är alltså osjälvisk. Hon uppvisar respektabilitet när hon offerar sig själv för den skadade arbetarkvinnan.

Kungens rosor inleds med att Mia arbetar som guvernant hos en stor familj där fadern är präst. Yrket i sig är ansvarstagande eftersom hon har ansvar för familjens barn även om hon inte är mycket äldre än prästbarnen. Under denna tid visar Mia prov på ett stort självförtroende då hon svarar mot fadern. ”Mia visste ju inte hur sträng far var, att man aldrig fick svara honom”(K.7) Ett gott självförtroende hänger ihop med att personen känner sig respektabel.⁸⁹ I situationen med prästen syns också en emancipatorisk strävan från det patriarkala system som hon är underordnad.⁹⁰

När hon senare tar ett mer välbetalt arbete ger hon en del av sina sparade pengar till sin mamma. Därmed visar hon ansvarskänslan som enligt Skeggs är ett av de främsta tecknen på respektabilitet.⁹¹ Hon visar också omsorg för sina medmänniskor när hon stjälar bröd för att mätta en hungrig flicka på jobbet och vårdar en sjuk kvinna under en natt. När Mia stjälar bröd och sedan blir påkommen blir hon arg eftersom hon anser sig ha rätten på sin sida. Vid detta tillfälle är hon så bestämd att köksmästaren ångrar sina anklagelser. ”Var folk verkligen så fattiga? Nåja, brödkanter kunde ju vem som helst äta.”(K. 175)

Mia visar att hon är sin mors barn när hon svarar en man som tycker att hon borde klä sig i bättre kläder än i de arbetskläder hon blivit tilldelad. ”Man kan väl ha vad som helst, bara det är helt och rent.”(K. 74) Här syns prov på den renlighet som premieras bland arbetarklassen. Det ligger en hög grad av stolthet i att kunna uppvisa ett rent yttre, och en rent hem. Hemma hos Hedvig, Mias mamma, är det svårt att hålla rent men hon gör sitt bästa.

⁸⁸ Jonsson, Stefan, s. 101

⁸⁹ Skeggs, s. 100

⁹⁰ Jonsson, Stefan, s. 101

⁹¹ Skeggs, s. 92

I Stockholm vägrar Mia att gå och lägga sig i en hotellsoffan som är smutsig och full med vägglöss. ”Jag lägger mig inte i den där soffan, jag är inget svin, den är full av vägglöss också...”(K. 216) Här visar Mia dels att hon är för renlig och ordentlig för att sova i sådan smuts, och dels visar hon att hon klarar av att stå upp för sig själv när något inte står rätt till. Hon tar avstånd från de övriga kvinnorna som sover i rummet, och kan därför inte förstå hur de kan acceptera dessa smutsiga förhållanden. Att stå upp för sig själv och därmed visa på ett bra självförtroende visar på respektabilitet.⁹²

Sammanfattning

Skillnaden i skildringen av arbetarklassen ligger i framställningen av klasskampen. Trots att *Kungens rosor* skildrar en klasskamp som är begränsad till arbetarklassmännens frigörelse, skildras ändå en slags gemensam klasskamp. Denna representeras dels av ett organiserat möte mellan europeisk och svensk arbetarklass, dels av de strejker som utbryter bland hamnarbetarna i Norrköping. Romanens klasskamp speglar den faktiska klasskamp som pågick i Sverige under samma tid. Den emancipatoriska strävan är ofta en gemensam strävan för hela arbetarklassen i Martinsons roman. Men också Mia för en frihetssträvan i sitt försök till utbildning och arbete utanför fabrikerna. Samt när hon hävdar sin rätt gentemot patriarkatet.

I *Jag ska egentligen inte jobba här* skildras en omedveten klasskamp utan samordning. Två kvinnor i romanen protesterar mot det system som styr vårdboendet. En av kvinnorna protesterar genom att rösta borgerligt, den andra genom att klaga på den låga lönen. Moas strävan efter frihet framförs genom arbetet på vårdboendet, där hon anstränger sig för vårdtagarnas välmåendes skull. I övrigt kan Leenas håriga armhålor och sexuella läggning representera en emancipatorisk strävan från det patriarkala samhället. Kvinnorna tycks föra spridda, individuella kamper.

Arbetarklassen skildras som smutsig och farlig i båda romaner. I *Kungens rosor* syns den bara bakom kulisserna på restaurangen, där Moa arbetar, eller i farliga delar av staden. I *Jag ska egentligen inte jobba här* sätts, de annars undångömda, smutsiga och farliga, vårdtagarna i fokus. De representerar här en slags chablonbild av arbetarklassen.

I skildringen av strävan efter en respektabel kropp skiljer de två romanerna sig åt. Den äldre arbetarkroppen strävar efter att vara fyllig och välväxt, medan den yngre arbetarkroppen

⁹² Skeggs, s. 100

strävar efter att vara slank. Den nya romanen utmärker sig i sitt fokus på arbetarklasskroppen. Gemensamt för några av de kvinnor som i romanerna inte bryr sig om att uppvisa respektabilitet är att de klär sig i vulgära kläder, samt uppvisar en sexualitet som är skild från normen.

Till en början strävar inte Moa efter respektabilitet; hennes strävan kommer med arbetet. Det finns ytterligare två karaktärer i Beischers roman som inte bryr sig om att sträva efter respektabilitet. Detta kan bero på att synen på arbetarklassen har blivit bättre sedan *Kungens rosor* skrevs, och att den mer nutida arbetarklassen inte känner ett lika stort behov av respektabilitetssträvan. Men det kan också bero på att klassamhället är mer dolt idag än det var för hundra år sedan. Några kapitel in i *Jag ska egentligen inte jobba här* börjar dock Mias och Moas strävanden efter respektabilitet på många sätt likna varandra. De klär sig i kläder som ska signalera ansvar och renlighet, samt uppvisar god hygien. Båda uppvisar egenskaper som osjälviskhet och omhändertagande genom att offra sig själva och sätta andras behov framför sina egna. Båda kvinnorna strävar efter respektabilitet genom att försöka tillgodogöra sig kulturellt kapital genom utbildning.

I arbetarklassens klasskamp syns en tydlig skillnad. I den nya romanen är klasskampen mindre synlig och förs relativt omedvetet, på individuell nivå. Avslutningsvis konstaterar jag att strävan efter medelklassighet och respektabilitet är liknande i dessa romaner. Skillnaden ligger i uttrycken för denna strävan som till viss del har förändrats. I den nya romanen finns också karaktärer som helt struntar i respektabilitetssträvan.

Litteraturlista:

Primärlitteratur:

Beischer, Sara, *Jag ska egentligen inte jobba här*, Ordfront, Stockholm, 2012

Martinson, Moa, *Kungens rosor*, Bra Böcker AB, Höganäs, 1973

Sekundärlitteratur:

Berggren, Lars & Greiff, Mats. *En svensk historia från vikingatid till nutid*. 2009 upplaga 2:2. Studentlitteratur AB Lund.

Från Bruket till Yarden: Nordiska perspektiv på arbetarlitteratur, Jonsson, Bibi, Nilsson, Magnus, Sjöberg, Birthe & Vulovic, Jimmy (red.), Litteraturvetenskap, Språkcentrum. Lunds universitet, Lund, 2014

Från Nexø till Alakoski: aspekter på nordisk arbetarlitteratur, Jonsson, Bibi, Nilsson, Magnus, Sjöberg, Birthe & Vulovic, Jimmy (red.), Litteraturvetenskap, Språk och litteraturcentrum, Lunds universitet, Lund, 2011

Furuland, Lars, Svedjedal, Johan. *Svensk arbetarlitteratur*, Atlas, Stockholm, 2006

Jonsson, Bibi, "Vem talar till – och skriver för – arbetarklassens kvinnor? Om klassidentitet, klassmedvetande och emancipation hos trettioalets kvinnliga författare." s. 86 ur *Från Nexø till Alakoski: aspekter på nordisk*

Jonsson, Stefan. "Marxistisk litteraturteori" s. 99 ur Bergsten, Staffan (red.), *Litteraturvetenskap: en inledning*, 2., [rev. och utök] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2002

Larsson, Olle & Marklund, Andreas, *Svensk historia*, Historiska media, Lund, 2012

Skeggs, Beverley. *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*, 1997 Göteborg

Tala om klass, Alakoski, Susanna & Nielsen, Karin (red.), Ordfront, Stockholm, 2006

Tenngart, Paul, *Litteraturteori*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 2008

Tonning, Pernilla. "Arbetarlitteratur då och nu – en jämförelse mellan Kvinnor och äppelträd, Mig äger ingen och Svinalängorna" litteraturvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, 2009

Vardagsslit och drömmars språk: svenska proletärförfattarinnor från Maria Sandel till Mary Andersson, Adolfsson, Eva (red.), 1. uppl., Hammarström & Åberg, Enskede, 1981

Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet*, Norstedt, Diss. Stockholm: Univ., Stockholm, 1988

Internetkällor:

Bergström, Pia. "Tonåring och äcklad av mamma - Sara Beischers nya roman för stillastående och trygg i sin realism" *Aftonbladet* 2013-08-21 (hämtad 2014-05-16)

"DN granskar äldrevården – detta har hänt". *Dagens Nyheter*. 2012-01-26 (Hämtad 130420)

Hanell, Tove "Var du bor avgör när du dör" svt.se/nyheter/val2014/hogutbildad-i-danderyd-lever-18-ar-langre-an-lagutbildad-i-varby 2014-05-12 (hämtad 2014-05-20)

Helgeson, Paulina. "Beischer minns det vi vill glömma" *Svenska dagbladet* 2013-08-31 (hämtad 2014-05-16)

"Klyftan" Jonstam, Mats producent, *Vetenskapens värld* 12-05-14

Milles, Ulrika, "Sarah Beischer: "Jag ska egentligen inte jobba här"", *Dagens Nyheter* 2012-01-17, hämtad 140401

Ne.se (sökord arbetarklass)

Svenning, Olle. "'Järnlady' krossade facket och arbetarklassen". *Aftonbladet* 2013-04-08 (hämtad 2014-05-29)

Tv4 nyhetsmorgon. Intervju med Sara Beischer. 2012-01-10 (hämtad 2014-05-22).

Tenelius, Håkan. "Vård- och omsorgsbranschen leds av kvinnor" 2014-03-07 Vardforetagarna.se (hämtad 2014-05-23)

Vogel, Joachim i UR-programmet *Banderoll*, (hämtad 2014-04-01)